

FRANSE PIJPENMAKERS OP TENTOONSTELLINGEN

door Lodewijk van Duuren

Na een overzicht van Nederlandse (18) en Belgische (19) pijpenmakers op tentoonstellingen komen in dit artikel de Franse pijpenmakers aan bod.

Nord

1 Gisclon (Lille)

Op de omslag van de catalogus van Gisclon prijkt een medaille van de wereldtentoonstelling in Parijs in 1855 (brons, 2e klas) met daarboven de tekst "Medaille obtenue à l'exposition universelle 1855 et à Londres" (*afb. 1*). In de 19e en het begin van de 20e eeuw vermelden veel fabrikanten in hun advertenties, catalogi en reclamedrukwerk hun deelname aan tentoonstellingen en de behaalde beloningen. Hiermee benadrukten zij de bekendheid en de kwaliteit van hun producten. Tevens straalden er betrouwbaarheid en vooruitstrevendheid vanaf.

Edmé Antoine Désiré Gisclon stichtte in 1829 een pijpenfabriek in Moulin-Lille. Hij had veel succes in binnen- en buitenland vanwege de kwaliteit van zijn producten en de grote variëteit aan modellen. Omstreeks 1870 verplaatste Gisclon zijn zaak naar Montereau, waar hij samenwerkte met zijn schoonzoon Dutel. In augustus 1878 deponeerde de fabrikant Auguste Antoine Marie Gisclon een patent voor een imitatie-meerschuijen pijp. Een familierelatie met de eerstgenoemde Gisclon ligt voor de hand.

In de nacht van 4 op 5 december 1895 verwoestte een hevige brand de gehele fabriek, hetgeen ook het einde van alle activiteiten betekende (1.5.6.21).

Pas de Calais

2 Fiolet, Audebert (St. Omer)

In veel landen, waaronder Frankrijk, vonden reeds geruime tijd nationale nijverheidstentoonstellingen plaats, voordat de eerste wereldtentoonstelling in 1851 gehouden werd. Aan deze nationale tentoonstellingen namen ook veel pijpenmakers deel, maar de grote firma's verlegden al snel hun belangstelling naar de wereldtentoonstellingen en nemen bijna alleen nog deel aan gespecialiseerde tentoonstellingen zoals tabaks-, gezondheids- of vrouwen tentoonstellingen. Ook bij de firma Fiolet uit St. Omer valt deze verschuiving in belangstelling waar te nemen. Zowel in 1844 als in 1849 verdiende deze firma bij de nationale tentoonstellingen in Parijs (noot 1) een zilveren medaille. In 1851 viel de firma een eervolle vermelding ten deel op de wereldtentoonstelling in Londen. Hierna volgden nog deelnames aan de wereldtentoonstellingen in Londen (1862) en Philadelphia (1876). De laatst bekende tentoonstelling was een tabakshandeltentoonstelling in Islington, waar de firma de naam Audebert-Fiolet droeg (*afb. 2*).

Afb. 1
Catalogus
van de
fa. Gisclon

MÉDAILLE OBTENUE À L'EXPOSITION UNIVERSELLE 1855
ET À LONDRES 1862.

GISCLON

MANUFACTURE
DE
PIPES DE TERRE
A
BIELE
(NORD)

DÉPÔT DANS TOUTES LES MAISONS DE GROS
DE PARIS.
CHEZ M. HECHT, 19, CARTER LANE, CITY. EC,
LONDRES.
CHEZ M. OSCAR H. LEAR,
NEW-YORK
ET DANS TOUTES LES MAISONS DE GROS
de Province

Pipes dites de Hollande?
Pipes en terre culotante

MAISON FONDÉE EN 1829.

Imp. Loh. L. Le 25, rue Cassette, H. Paris.

TO SMOKERS.

Do you want a Clay Pipe to Colour like Meerschaum?
If so, ask your Tobacconist for

Audebert Fiolet Cream Flamande Clays.

Each Pipe has a Label.

SPECIALITIES—THE QUEEN, LORD SALISBURY, GLADSTONE, &c., in
Pipes and Bowls. Wholesale Depot—

THOS. M. DE LOECKER, Agent, 30, Wilsen St., Finsbury, London, E.C.

Afb. 2
Advertentie
Audebert Fiolet
van 1 juni 1893

In de rapporten die naar aanleiding van de tentoonstellingen verschenen, is soms veel informatie te vinden over de deelnemende firma's, zoals bijvoorbeeld over de firma Fiolet in de officiële catalogus van de eerste wereldtentoonstelling in Londen. Daarin staat:

"De exposant vervaardigt jaarlijks meer dan 200.000 gros pijpen, met of zonder glazuur, verschillend in maat, vorm en lengte, al naar gelang de vraag. Zij worden gemaakt in 1200 verschillende vormen, onversierd of versierd, voorstellende historische of fantasiefiguren, dieren etc. Door middel van een email, uitgevonden door de exposant, kan zelfs aan de eenvoudige pijpen een schittering worden gegeven. Ook smeltkroezen, vuurvaste stenen in alle vormen, afmetingen en gewichten om ovens te maken; kachels, kluisen, pannen en vlakke vierkante tegels etc.

Het werk bestaat uit elf onderdelen: 1. het vormen (moulding), 2 het polijsten (polishing), 3 het poetsen (rubbing) en pakken (packing), 4 het glazuren (enamelling) en bakken (baking), 5 het timmerwerk, 6 het maken van steen en smeltkroes, 7 het beeldsnijden, 8 het smeden (forging), 9 het zagen, 10 het graveren (the engraving) en 11 het drogen. De volgende hoeveelheden materiaal worden gebruikt in de fabriek: klei voor pijpen 1.540.000 lbs (pond); klei voor smeltkroezen en stenen 396.000 pond; pottenbakkersklei 198.000 pond; eiken- en andere takkenbossen 222.000; eikenhout 458 kubieke yard; steenkool 8150 schepels; cokes 660.000 pond; ijzer en staal 3.300 pond; gietijzer 6.160 pond; koper 2.200 pond; witte was 440 pond; Marseillezeep 440 pond; olie 15 ton; alle kleuren glazuren gewoon of versterkt £ 400; vurenhouten planken in alle dikten uit het Noorden om kisten te maken £ 1.000; spijkers in alle soorten 4840 pond; hooi om pijpen in te pakken 55.000 pond; tarwekaf (of -stro) voor het inpakken 12.000 zakken."

Het juryrapport van deze tentoonstelling geeft de volgende informatie:

"L. Fiolet heeft 850 werklieden in dienst en produceert 200.000 gros of bijna 30 miljoen pijpen, en gebruikt 7874 ton klei in hun fabriek; Fiolet, Louis, St. Omer, Pas de Calais, eervolle vermelding, voor een groot assortiment kleipijpen, zeer goed vervaardigd. De koppen zijn meestal in de vorm van hoofden, sommige opzettelijk grotesk, en andere met de bedoeling eminente personen voor te stellen, nauwelijks minder grotesk echter, vanwege de ogen, die aangestipt zijn met twee klodders zwart. De pijpen getuigen niet van de voortreffelijke smaak, welke gewoonlijk door de Fransen wordt getoond."

De pijpenfabriek van Fiolet uit St. Omer, de grootste van Frankrijk bestond van 1765 tot 1921. Zij werd gesticht door Thomas Fiolet en ging vijf generaties lang over van vader op zoon. In 1792 nam Charles Dominique de firma over en werd op zijn beurt een paar jaar later opgevolgd door zijn zoon Louis Joseph Fiolet.

Bij de dood van Louis J. Fiolet in 1806 kwam Louis Maximilien (senior) in de zaak. Hij leidde de firma tot zijn dood in 1834, waarna zijn zoon Louis Maximilien (junior) het overnam. Daarna kwam de firma in handen van zijn schoonzoon George Audebert, die in 1897 stierf. In dat jaar kwam de leiding in handen van zijn weduwe Audebert-Fiolet, de laatste erfgenaam van de firma (**2, 3,6,10,11,13,20,21**).

Pas de Calais

3 C. Duménil-Leurs (St. Omer)

Van de drie grootste en meest beroemde pijpenfabrieken in Frankrijk is Duménil-Leurs uit St. Omer de kleinste. De twee andere zijn Fiolet (St. Omer) en Gambier (Givet). Toch is Duménil-Leurs een toonaangevende en belangrijke firma volgens het rapport van de jury van de eerste wereldtentoonstelling in Londen, dat vermeldde dat: "...Duménil Sons and Co 450 werknemers in dienst heeft en jaarlijks 100.000 gros pijpen produceert, variërend in prijs van 1d. per dozijn tot 3d. per stuk." (d = denarius = penny). Voor de deelname aan deze tentoonstelling ontving Duménil een eervolle vermelding voor "een grote verscheidenheid aan kleipijpen, zoals gebruikt worden door de werkende klasse en wel speciaal door de boerenstand. Deze pijpen zijn opmerkelijker door hun goedkoopte en uitmuntend vakmanschap dan door enige schoonheid of vormgeving." Volgens de officiële catalogus bestond de bijdrage van Duménil uit "kleipijpen, gepatenteerd, pijpvaarders beeldjes, voorbeelden van verschillende artikelen uit klei." De uitbreiding van het assortiment naar andere keramische producten dan kleipijpen, zoals bij Duménil het geval was, is een niet ongebruikelijke stap voor veel pijpenfabrieken in de 19e en 20e eeuw.

Het oordeel van de jury was dus niet zo erg positief, maar een ander, waarschijnlijk Frans rapport laat een heel afwijkend geluid horen over de producten van Duménil: "Fiolet en Duménil ontvingen een eervolle vermelding maar verdienen zeker een medaille, omdat hun producten vergelijkbaar zijn met Gouda."

Lotharie Constant Duménil (1809-1877) grondvestte de firma in 1845. Op jonge leeftijd verhuisde hij naar St. Omer, waar hij niet alleen fabrikant was, maar ook verschillende openbare functies bekleedde. Hij was zelfs twee jaar burgemeester van St. Omer.

Omstreeks 1850 kwam een van zijn drie zonen, Emile Charles Constant Duménil, in de zaak. Ook hij bekleedde diverse politieke functies. In 1877 ging Duménil een compagnonschap aan met Emile Bouvier. Na de dood van Constant zetten Emile Charles Duménil en Emile Bouvier de zaak voort, maar in 1886 sloot de fabriek voorgoed zijn poorten.

Duménil nam aan verscheidene tentoonstellingen deel. Twee nationale tentoonstellingen in 1844 en 1848, waar hij beloningen kreeg, en drie wereldtentoonstellingen: Londen 1851, Parijs 1855 en Londen 1862. In Parijs kreeg hij een bronzen medaille, tweede klas (**2,5,6,10,13,15,21**).

In de catalogus van de wereldtentoonstelling in Parijs in 1900 staan geen pijpenmakers als deelnemers vermeld. Bij een van de deelnemende firma's komt echter wel een verwijzing voor naar een in 1900 niet meer bestaande pijpenfabriek.

De producten van Pierre-Antoine Hannong, fabrikant van porcelein in Parijs, dragen merken die herinneren aan de pijpenfabriek die eertijds in handen was van een van zijn voorvaders. Het merk bestaat uit twee gekruiste pijpen en de letter *h*, of alleen uit twee gekruiste pijpen. De letter *h* is de initiaal van de familienaam Hannong (afb. 3).

Afb. 3

Stichter van de pijpenfabriek in Straatsburg in 1709 was Charles-François Hannong, geboren te Maastricht in 1669. Naast pijpen maakte hij ook fayence. Als hij zich terugtrekt uit zijn bedrijf, draagt hij de fabriek over aan zijn kinderen (7,21).

Zoals bijna alle grote pijpenfabrieken maakte ook Gambier gebruik van catalogi om zijn producten aan de man te brengen. In 1868 gaf Gambier een catalogus uit, waarin 1260 verschillende pijpen afgebeeld waren. Op dat moment had de firma aan minstens drie tentoonstellingen deelgenomen, want er zijn drie medailles afgebeeld op de catalogus van de weduwe "*Hasslauer successeur de Gambier*".

Het rapport van de 10e nationale tentoonstelling in Parijs is (voor zover bekend) het eerste tentoonstellingsrapport, waar de firma Gambier in voorkomt (noot 1). In dit rapport staat de opmerkelijke mededeling: "*Gambier deed dit jaar niet mee.*". Dit suggereert dat Gambier wél aan eerdere tentoonstellingen heeft deelgenomen.

Voor deelname aan de volgende, 11e nationale tentoonstelling ontving Gambier de hoogste onderscheiding: een gouden medaille. De fabrikant ontving zijn beloning uit handen van de president van de tweede republiek prins Louis Napoleon. Ter herdenking van dit feit maakte Gambier een pijp, waarvan de medaille deel uitmaakt van de versiering.

De geschiedenis van de firma Gambier vangt aan in 1780, toen Jean Gambier zich in Givet vestigde. Bij zijn dood in 1817 werd hij opgevolgd door zijn zoon. In de periode 1834-1842 ging het eigendom over naar Marie Louis Minervin Hasslauer. De fabriek maakte een flinke groei door. In 1848 werkten er 150 mannen, 150 vrouwen en 30 kinderen in Givet (noot 2).

Gambier vergrootte zijn bedrijf door de overname van twee andere firma's. In 1867 nam hij de fabriek van Blanc-Garin in Givet over en in 1890 de fabriek van Noël Frères in Lyon.

Tussen 1871 en 1878 bereikte de firma haar maximale grootte met 565 werkzame personen.

Mogelijk was de firma Hasslauer geassocieerd met Fiolet, want op de wereldtentoonstelling in Parijs in 1855 ontving de firma Hasslauer en Fiolet een bronzen medaille tweede klas (noot 3).

In 1888 associeerde de weduwe Hasslauer zich met haar schoonzoon Louis Albert Levesque de Champeaux en met Georges Louis Quentin. De volledige naam luidde nu: "*Société Vve Hasslauer de Champeaux & Quentin*". Al eerder in 1876 bij de wereldtentoonstelling in Philadelphia presenteerde de firma haar producten onder de naam: "*Hasslauer & De Champeaux*". Twee jaar later nam Gambier deel aan de wereldtentoonstelling van 1878 in Parijs (noot 4).

Voor de laatste maal nam Gambier deel aan een wereldtentoonstelling in 1894 in Antwerpen, waar de firma opnieuw een gouden medaille haalde. Zowel de aard van de tentoonstellingen als de hoogte van de beloningen geven aan, dat de firma Gambier zeer succesvol was.

Aan het einde van de 19e eeuw liep de deelname van pijpenmakers aan tentoonstellingen sterk terug, hetgeen ook te maken had met de verminderde betekenis van deze tak van industrie.

In 1908 stierf de weduwe Hasslauer-Leroyand en liquideerde haar zoon de firma Quentin & Cie. Als naamloze vennootschap "*Société Anonyme de la Fabrique de Gambier*" werd het bedrijf voortgezet. In 1908 was de omvang van de fabriek geslonken tot 120 arbeiders. Uiteindelijk sloot de fabriek in 1926 haar poorten (3,5,11,14,16,17,21).

Noten

(1) In de rapporten van de 7e en 9e nationale tentoonstelling in Frankrijk worden geen pijpenmakers genoemd. In het rapport van de 8e worden wel drie pijpenfabrieken, maar niet de firma Gambier genoemd. De rapporten van de 1e t/m 6e nationale tentoonstelling zijn niet geraadpleegd.

Nationale Franse tentoonstellingen zijn gehouden in:
1798, 1801, 1806, 1819, 1823, 1827, 1834, 1839, 1844 en 1849.

Wereldtentoonstellingen vonden in Frankrijk plaats in:
1855, 1867, 1878, 1889, 1900, 1925, 1931 en 1937 (12).

(2) De aantallen slaan op geheel Givet, dus inclusief de fabriek van Blanc-Garin & Guyot.

(3) De relatie tussen deze Fiolet en de firma Fiolet uit St. Omer is niet bekend.

(4) Hoewel geciteerd door Duco (16) is de naam van Gambier niet vermeld in het rapport van deze tentoonstelling.

Hoewel de fabriek van Vaudoit en Massé in juni 1832 werd opgericht, waren er twee jaar later al 120 arbeiders werkzaam. Terwijl de fabriek in Givet stond, vond de verkoop van producten in Parijs plaats. Er was veel vraag naar hun producten, omdat de kleur prachtig wit was en de pijpen sterk genoeg waren om niet te breken tijdens het lange transport. Aldus een beschrijving in de Catalogus van de Franse Nationale Tentoonstelling in 1834, waar de firma aan deelnam.

Vaudoit verliet Givet in 1843 en vestigde zich in Clermont-Ferrand; mogelijk dat zijn compagnonschap met Massé reeds eerder beëindigd was, want in 1835 werd de fabriek in Givet geleid door Van Dort en Pierre Henri Massé en was de broer van Massé pijpenhandelaar in Parijs (8,21).

In 1820 richtte Louyet in Lalobe een pijpenfabriek op. De pijpenfabrikant Louyet is bekend van de deelname aan twee tentoonstellingen. De eerste was de Franse industrietentoonstelling in Metz in 1828, waar hij een zilveren medaille voor zijn producten kreeg. Bij de nationale industriële tentoonstelling van 1834 in Parijs was hij minder fortuinlijk, want hij ontving geen medaille en zijn producten vertoonden niets opmerkelijks. In 1870 hield de fabriek op te bestaan.

Er hebben meer pijpenfabrieken in het departement Moselle gestaan, want het rapport van de industriële tentoonstelling van 1844 in Parijs meldde: "*Het departement Moselle dat 6 of 8 min of meer belangrijke pijpenfabrieken telde, was geheel afwezig op de deelnemerslijst.*" (3,8,21).

F.M.J. Courtois nam deel aan de nationale industriële tentoonstelling van 1844 in Parijs. De ingezonden producten bevestigden de reputatie van deze oude fabriek. In 1838 werd hij wethouder in Forges-les-Eaux en fabrikant van kleipijpen. Waarschijnlijk namen vooral de vooruitstrevende pijpenmakers deel aan tentoonstellingen. Een aanwijzing dat ook Courtois tot deze categorie behoorde, is het feit dat Courtois op 3 januari 1848 een patent deponeerde voor een soort mes om pijpen uit te hollen (3,8,21).

Devez, een pijpenmaker eveneens werkzaam in Forges-les-Eaux, was actief in dezelfde periode als Courtois. Hij stelde zijn producten tentoon in de stad Rouaan in 1857 bij de "*Exposition National d'Agriculture, de l'Industrie et des Beaux Arts*" (21,22).

Bronnen

- 1 Catalogus Gisclon manufacture de pipes de terre à Lille (Nord).
- 2 Exhibition of the works of industry of all nations 1851. Reports by the juries. London, 1852.
- 3 Exposition de l'industrie française année 1844, Tome 1. Paris.
- 4 Exposition universelle de 1867 à Paris. Pays-Bas, Catalogue spécial; édition officielle de la commission Royale des Pays-Bas. Harlem, 1867.
- 5 Exposition universelle de 1855. Tome 2. Rapports du Jury Mixte International. Paris.
- 6 International Exhibition 1862. London.
- 7 Musée centennal de la classe 72. Céramique à l'exposition universelle internationale de 1900 à Paris. Rapport du comité d'installation.
- 8 Musée industriel; description complète de l'exposition des produits de l'industrie française faite en 1834. Tome IV. Paris, 1838.
- 9 Musée industriel et artistique ou description complète de l'exposition des produits de l'industrie française faite en 1844. Tome 1er. Paris, 1844.
- 10 Official Catalogue Great Exhibition 1851. London. (complete title?)
- 11 Official Catalogue International Exhibition 1876. Philadelphia, 1876.
- 12 P. Bouin & C.-P. Chanut, 1980. Histoire française des foires et des expositions universelles. Ed. Baudouin, Paris.
- 13 Deloffre, V., 1991. Pipes et pipiers de Saint-Omer. Musée Sandelin, Saint-Omer.
- 14 Duco, D., 1980. De historie van de Gambier-fabriek. Pijpelijntjes 6(2), 1-14; 6(3), 1-12.
- 15 Duco, D., 1983. C. Duméril leurs fils et cie, een toonaangevende franse pijpen-fabriek.
- 16 Duco, D., 1987. A misleading text. Newsletter S.C.P.R. 14,19.
- 17 Duco, D.H., 1987. Vve Haslauer successeur de Gambier; fabrikantencatalogus uit 1868 voorzien van historische inleiding en verklarend namenregister. Leiden.
- 18 Duuren, L. van, 1993. Deelname van Nederlandse pijpenmakers aan tentoonstellingen. PKN XVI, 61, p.502-515.
- 19 Duuren, L. van, 1997. Deelname van Belgische pijpenmakers aan tentoonstellingen. PKN XIX, 75, p.850-859.
- 20 Hammond, P., 1986. Colouring pipes and pipe colouring competitions. Newsletter S.C.P.R. 12, 4-12.
- 21 Raphaël, M., 1991. La pipe en terre, son périple à travers la France. Vitrolles.
- 22 Raphaël, M., 1995. Brief van 7 januari 1995.
- 23 Raphaël, M. & R. Stam, 1995. De reclamepijpen van Bonnaud. PKN XVIII, 70, p.741-744.

(wordt vervolgd)

Op eene tabaksdoos van schildpad.

Mijn ligchaam is vernield, mijn woning is gebroken;
Men draagt mij in den zak, om tabak uit te rooken.